

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องให้เกิดความสมดุลในทุกมิติ อาทิ พื้นที่การพัฒนาทั้งในเมืองและชนบท กลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย เนื้อหาสาระของการพัฒนาทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคมวัฒนธรรม รวมทั้งกระบวนการสร้างขีดความสามารถของชุมชน และจำเป็นต้องพิจารณาสิ่งเหล่านี้เป็นองค์รวม เพื่อให้ชุมชนและประชาชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ จากแนวคิดดังกล่าวทำให้เกิดแนวทางและทิศทางการพัฒนาการศึกษา การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติ เพื่อมุ่งไปสู่การพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลาง รวมทั้งแนวคิดการส่งเสริมเครือข่ายการเรียนรู้ที่มีลักษณะยืดหยุ่น หลากหลายและสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนเกิดกระบวนการและกลุ่มที่มีพลังเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และเกิดการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองในที่สุด

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน” นี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ศึกษาความเป็นไปได้และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ โดยผู้วิจัยได้พัฒนารอบความคิดการวิจัยเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนขึ้นมา ขอความร่วมมือผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อคัดเลือกกรณีศึกษาที่ประสบผลสำเร็จตามกรอบความคิดการวิจัยที่พัฒนาขึ้น หลังจากนั้นจึงทำการคัดเลือกกรณีศึกษาตามเกณฑ์ที่กำหนดได้ 3 กรณีศึกษาคือ กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะ กลุ่มปัมชุมชนสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ และกลุ่มยุวเกษตรกรเกษตรพัฒนา ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ การศึกษาเอกสาร และทำการศึกษาคัดสนาม วิธีการรวบรวมข้อมูลใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม แล้วจึงจัดทำรายงานผลการศึกษกรณีศึกษาพร้อมทั้งข้อเสนอรูปแบบการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน หลังจากนั้นจึงนำเสนอแนวทางการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนที่จัดทำขึ้น ให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบโดยการจัดสนทนากลุ่มเพื่อศึกษาความเป็นไปได้ รวมทั้งปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่ต้องคำนึงในการพัฒนา

สรุปผลการวิจัย

ผลการสังเคราะห์การศึกษาระดับศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ทั้ง 3 กรณีศึกษา สรุปได้ดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐาน

เครือข่ายการเรียนรู้กรณีศึกษาที่ 1 เป็นกลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปียง อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา กรณีศึกษาที่ 2 เป็นกลุ่มบ่มชุมชนสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ อำเภอสรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี และกรณีศึกษาที่ 3 เป็นกลุ่มยุวเกษตรรกรเกษตรพัฒนา อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร เครือข่ายการเรียนรู้ทั้ง 3 เครือข่ายเกิดขึ้นในระดับชุมชน มีลักษณะทางภูมิศาสตร์แตกต่างกันไม่มากนักและประชาชนทั้ง 3 ชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร ประชาชนในแต่ละพื้นที่มีความผูกพันกันใกล้ชิด ในชุมชนมีโครงสร้างพื้นฐานอยู่ในระดับที่พอพอใจ มีโรงเรียนประถมศึกษาและกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนในพื้นที่ จึงทำให้ประชาชนส่วนใหญ่จบการศึกษา ป.4 และหรือ ป.6

กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปียง มีกิจกรรมการออมทรัพย์เป็นหลัก เป็นกลุ่มที่ไม่จดทะเบียน มีอายุของกลุ่มเป็นระยะเวลา 17 ปีแล้ว มีผู้นำชุมชนคือ อัมพร ด่วงปาน ทำหน้าที่กระตุ้นให้ชุมชนรวมตัวกันเพื่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์ช่วยเหลือกันในชุมชน สำหรับกลุ่มบ่มชุมชนสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ เกิดขึ้นจากแนวความคิดในเชิงธุรกิจชุมชน ของ โสภณ สุภาพงษ์ กรรมการผู้จัดการใหญ่บริษัทบางจาก ที่ให้ความสำคัญแก่ผลประโยชน์ของคนชุมชนเป็นหลัก ไม่ใช่การค้าขาย หรือกำไรของบริษัท ประสานกับความร่วมมือของสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ มีผู้นำที่เป็นทางการคือ ชูชาติ อินสว่าง เป็นผู้จัดการและเป็นกำลังสำคัญในการเชื่อมต่อแนวความคิดมาสู่การปฏิบัติ และสุดท้ายกลุ่มยุวเกษตรรกรเกษตรพัฒนา ได้รับการสนับสนุนจากแกนนำในชุมชนร่วมกับกรมส่งเสริมการเกษตรจัดตั้งเป็นกลุ่มยุวเกษตรรกร และได้รับการสนับสนุนจากกรมการศึกษานอกโรงเรียนจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนประกาศนียบัตรอาชีพ (หลักสูตร ปอ.) ด้านการเกษตร ซึ่งสอดคล้องกับการประกอบอาชีพด้านการเกษตรของกลุ่มนี้

2. องค์กรและโครงสร้าง

เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนทั้งกลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะ กลุ่มป้อมชุมชนสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ และกลุ่มยุวเกษตรกรเกษตรพัฒนา มีผู้นำการเปลี่ยนแปลง (change agent) ได้แก่ คณะกรรมการ หรือแกนนำอย่างน้อย 1 ชุด เพื่อเป็นศูนย์กลางในการประสานงาน การดำเนินงาน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นต่าง ๆ ภายในเครือข่ายการเรียนรู้ และองค์กรเครือข่ายภายนอก และนำไปสู่การพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองต่อไป คณะกรรมการเหล่านี้มีทั้งที่มาจากคัดเลือกตั้งหรือมีฉันทามติร่วมกันของสมาชิกที่มอบหมายผู้นำของชุมชนเป็นคณะกรรมการ แต่ก็ในรูปแบบที่เหมาะสมกับชุมชน คณะกรรมการที่มาจากคัดเลือกตั้งจะมีวาระการดำรงตำแหน่ง ส่วนคณะกรรมการที่มาจากฉันทามติของสมาชิก ไม่มีวาระการดำรงตำแหน่ง แต่มีการกำหนดการสิ้นสุดคณะกรรมการไว้หากปฏิบัติตนไม่เหมาะสม คณะกรรมการของกลุ่มจะมีลักษณะเครือข่ายสังคม (social network) ที่อาจเป็นกลุ่มเพื่อน กลุ่มเครือญาติ หรือกลุ่มที่มีความผูกพันกันด้านใดด้านหนึ่ง มีสายสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนฝูง และคนรู้จัก

องค์กรที่มีบทบาทสำคัญในเครือข่ายการเรียนรู้ในทุกกรณีศึกษาคือ องค์กรเครือข่าย การดำเนินงานของทั้ง 3 กรณีศึกษา มีทั้งองค์กรภาครัฐ องค์กรเอกชน องค์กรชุมชน องค์กรธุรกิจ และ/หรือองค์กรวิชาการ เข้ามามีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนและสนับสนุนโดยแต่ละเครือข่ายการเรียนรู้มีองค์กรเครือข่ายเข้ามามีส่วนร่วม 4 องค์กรขึ้นไป สำหรับองค์กรเครือข่ายที่มีส่วนกระตุ้นให้เกิดปฏิกิริยา (catalyst) เครือข่ายการเรียนรู้ หรือร่วมวางแผน และร่วมตัดสินใจ ที่กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะ ในปีแรก เป็นองค์กรวิชาการคือ อัมพร ดั่งปาน และองค์กรภาครัฐคือ กรมพัฒนาชุมชน ปีต่อ ๆ มากกลุ่มและองค์กรชุมชนได้มีส่วนร่วมที่จะพัฒนาติดตามการออมทรัพย์ของตนเองขึ้นมา ที่กลุ่มป้อมชุมชนสหกรณ์การเกษตร เป็นองค์กรธุรกิจ คือ บริษัท บางจาก และองค์กรเอกชนคือ และสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ และที่กลุ่มยุวเกษตรกรเกษตรพัฒนาเป็นองค์กรภาครัฐ คือ กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการศึกษานอกโรงเรียน กำนันและผู้ใหญ่บ้าน องค์กรเครือข่ายมีการสร้างเครือข่ายติดต่อสัมพันธ์กัน เพื่อการเชื่อมโยง การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และมีกระบวนการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนในเครือข่าย

3. กิจกรรมและกระบวนการจัดกิจกรรมการศึกษาออกโรงเรียน

กิจกรรมการศึกษาออกโรงเรียนในเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน มีพัฒนาการอยู่ 4 ขั้นตอน คือ การเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ เกิดขึ้นจากความร่วมมือกันระหว่างอย่างน้อย 2 องค์กรเครือข่ายที่มีปัญหาหรือประโยชน์ร่วมกัน การรวมตัวดังกล่าวมีทั้งที่ไม่มีพื้นฐานของกลุ่มเดิมมาก่อน และมีพื้นฐานของกลุ่มเดิมมาก่อน กรณีของกลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะ ไม่มีพื้นฐานของกลุ่มเดิมมาก่อน แต่เกิดจาก อัมพร ด่วงปาน ซึ่งเป็นองค์กรวิชาการ และกลุ่มชาวบ้านรวมกับเจ้าหน้าที่ของกรมพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นองค์กรภาครัฐ แะนะมา และให้ความรู้การออมทรัพย์ตามหลักเกณฑ์ของทางราชการ กรณีของกลุ่มมีชุมชนสหกรณ์การเกษตร เกิดขึ้นจากบริษัทบางจาก ซึ่งเป็นองค์กรธุรกิจ เชื่อมโยงกับสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ ซึ่งเป็นองค์กรเอกชน จัดตั้งมีชุมชนขึ้นตามแนวทางของบริษัทบางจากที่มีการเชื่อมโยงเครือข่ายระดับชาติกับเครือข่ายระดับท้องถิ่นเข้าหากัน ส่วนกลุ่มยุวเกษตรกรรเกษตรพัฒนาเกิดขึ้นจากผู้นำชุมชนเชื่อมโยงกับองค์กรภาครัฐ ได้แก่ กรมส่งเสริมการเกษตร และกรมการศึกษาออกโรงเรียน ด้วยการสนับสนุนของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีการเชื่อมโยงองค์กรเครือข่ายเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ มีแกนนำที่กระตุ้นปฏิกริยาภายในเครือข่ายให้เกิดการเคลื่อนไหวให้ตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา จนมีการขยายและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ในระยะเวลาดำเนินมา จากการที่เครือข่ายการเรียนรู้ได้ประสบผลสำเร็จในระดับต้น ๆ จึงมีผู้สมัครเข้ามาเป็นสมาชิกในเครือข่ายมากขึ้น พร้อมทั้งมีการขยายกิจกรรมของเครือข่ายให้มากขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิก จากการทำเนิงานงานเครือข่ายการเรียนรู้มานานพอสมควร จึงทำให้มีประสบการณ์ เกิดความรู้ใหม่ รวมทั้งพบปัญหา และอุปสรรคทำให้แกนนำได้หาทางเลือกในการแก้ปัญหา เกิดกระบวนการเรียนรู้ให้คิดหาทางเลือกใหม่ขึ้น ซึ่งกลุ่มได้จัดกิจกรรมการศึกษาออกโรงเรียนผสมผสานกับวิถีการทำงานได้อย่างเหมาะสม จนกระทั่งเกิดความยั่งยืนของเครือข่าย ผลของการดำเนินงานเครือข่ายการเรียนรู้ก่อให้เกิดผลประโยชน์โดยตรง และเป็นรูปธรรมที่จะให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ องค์กรเครือข่ายที่เข้ามามีส่วนร่วมดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง หรือตามช่วงเวลาที่เหมาะสม ก่อให้เกิดความผูกพัน และสายใยขององค์กรเครือข่ายจนวิถีชุมชนอันเข้มแข็งเกิดขึ้น วิถีชุมชนเหล่านี้ได้นำไปสู่การผลิตซ้ำทางสังคม (reproduction) อันเนื่องมาจากการฝึกคนรุ่นใหม่ การสอนงานและมีกระบวนการถ่ายทอดเกิดขึ้น

กิจกรรมการศึกษาออกโรงเรียน ทั้งที่กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะ กลุ่มมี

ชุมชนสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ และกลุ่มยุวเกษตรกรเกษตรพัฒนา มีกิจกรรมการศึกษา นอกโรงเรียนด้านพัฒนาข่าวสารข้อมูล และด้านพัฒนาทักษะและอาชีพ ถึงแม้ว่ากิจกรรมการศึกษา นอกโรงเรียนไม่ได้จัดอย่างมีรูปแบบของกิจกรรม แต่ได้เกิดการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ของ เครือข่ายโดยมีกระบวนการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน อาทิ การสัมมนา การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม เป็นกิจกรรมย่อย เพื่อจัดให้เกิดการเรียนรู้ ทั้ง 3 มิติการเรียนรู้ ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทั้งความตระหนักในปัญหา การหาทางเลือก การเลือกทางเลือก การเรียนรู้ปฏิบัติการ การปรับปรุงแก้ไข และการประเมินผล ทั้งที่กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปือย กลุ่มป้อมชุมชน สหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ และกลุ่มยุวเกษตรกรเกษตรพัฒนา มีการใช้กิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน กระบวนการที่ใช้เป็นการประชุม ทั้งการประชุมที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ การศึกษาดูงาน การสนทนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การฝึกอบรมระยะสั้น การเข้าร่วมประชุม สัมมนา การสอนงาน ส่วนการใช้สื่อพื้นบ้าน การสอดแทรกในงานประเพณี การศึกษาตาม หลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนมีการใช้น้อย แต่ละเครือข่ายการเรียนรู้ได้ใช้ความรู้จากการศึกษา ในระบบโรงเรียน มาเป็นพื้นฐานเสริมกับการศึกษานอกโรงเรียน และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย เพื่อเป็นเครื่องมือหาความรู้ใหม่เข้ามาเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ยั่งยืนต่อเนื่อง

กระบวนการสำคัญของเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ แนวทางการดำเนินงาน ที่อาศัยแนวทางต่าง ๆ ที่ทำให้เครือข่ายการเรียนรู้เกิดการขับเคลื่อนไปได้ ได้แก่ แนวทางแก้ปัญหา ประกอบด้วย การยึดคน ยึดกลุ่มคนเป็นศูนย์กลาง ทำให้ชุมชนเป็นเจ้าของ เริ่มทำงานจากงานเล็กไปสู่งานใหญ่ การใช้กระบวนการกลุ่ม และการทำให้การทำงาน สะดวกและง่าย แนวทางการเรียนรู้ประกอบด้วยการใช้ความรู้จากการศึกษาในระบบโรงเรียน เสริมต่อด้วยการศึกษานอกโรงเรียน และการเรียนรู้ตามอัธยาศัยเพื่อหาความรู้ใหม่ และประยุกต์สู่การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ แนวทางขจัดความขัดแย้งประกอบด้วย ความยืดหยุ่น และการกระจายอำนาจ และแนวทางการอยู่ร่วมกันประกอบด้วย ความโปร่งใส ความเชื่อถือและศรัทธา ต่อกัน การไม่คบหาอบายมุข และการให้คำตอบแทนกรรมกรในกลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปือย และกลุ่มป้อมชุมชน สหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์

4. ผลการศึกษากรณีศึกษา

การศึกษากรณีศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ในประเด็น ความเป็นมาของเครือข่ายการเรียนรู้ การพึ่งตนเองของชุมชน พัฒนาการของเครือข่ายการเรียนรู้

องค์กรและโครงสร้างของเครือข่ายการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ของเครือข่าย และกิจกรรมการศึกษาออกโรงเรียน เมื่อสังเคราะห์เชื่อมโยงทั้งหมดได้นำมาพัฒนารูปแบบการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษาออกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนประกอบด้วย

4.1 การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้

4.1.1 เป้าหมายการพัฒนาของเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษาออกโรงเรียนให้เกิดการพึ่งตนเองของชุมชนจากระดับหนึ่งไปยังอีกระดับหนึ่ง ในด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านจิตใจ และด้านสังคมวัฒนธรรม และมีกระบวนการสร้างขีดความสามารถ ประกอบด้วยการสร้างความสมดุล การสร้างความสามารถในการจัดการ และการสร้างเครือข่ายการทำงาน

4.1.2 สิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยลักษณะชุมชนที่คนในชุมชนมีวิถีชีวิตสัมพันธ์กัน มีความใกล้ชิด มีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ในชุมชนมีบุคคลรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มหนุ่มสาว หากชุมชนใดยังไม่มีกรรวมกลุ่มกันสมควรสร้างให้ชุมชนรวมตัวกันก่อน

4.1.3 ปัจจัยนำเข้า ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ที่มีความสามารถในด้านความรู้ และประสบการณ์ สามารถประสานกลุ่มได้ องค์กรและโครงสร้างควรมีแกนนำเป็นแกนกลางในการจัดการและบริหาร และเปิดโอกาสให้องค์กรเครือข่ายมาเชื่อมโยง ประสาน แลกเปลี่ยน เรียนรู้กัน

4.1.4 กระบวนการ ประกอบด้วย มีการจัดกิจกรรมการศึกษาออกโรงเรียนใน 3 มิติ คือด้านพื้นฐานการดำรงชีวิต ด้านพัฒนาข่าวสารข้อมูล และด้านพัฒนาทักษะและอาชีพ เพื่อให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ โดยมีกระบวนการจัดกิจกรรมการศึกษาออกโรงเรียนเป็นระบบย่อย อาทิ การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่าย โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้ด้วยตนเอง ตลอดจนการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้อย่างเป็นทางการ

5. แนวทางการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้

แนวทางการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษาออกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ประกอบด้วยแนวทางแก้ปัญหาโดยยึดคนเป็นศูนย์กลาง ให้ชุมชนเป็นเจ้าของกิจการ ทำงานเล็กไปสู่งานใหญ่ มีกระบวนการกลุ่ม สร้างความสะดวกสบาย แนวทางเรียนรู้ มีกิจกรรมการศึกษาออกโรงเรียน และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย แนวทางขจัดความขัดแย้ง มีความยืดหยุ่น

และการกระจายอำนาจ และแนวทางการอยู่ร่วมกัน มีความโปร่งใส ความเชื่อถือและศรัทธา การทำความดีและการให้คำตอบแทน

6. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ ประกอบด้วย

6.1 ปัจจัยภายนอกเครือข่ายการเรียนรู้

6.1.1 การเผยแพร่แนวคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา องค์กรภายนอกทั้งองค์กรภาครัฐ องค์กรเอกชน องค์กรชุมชน องค์กรธุรกิจ และองค์กรวิชาการมีการเผยแพร่แนวคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา อาทิ การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประชาคมตำบล

6.1.2 การให้ความสำคัญและความต่อเนื่องของรัฐต่อนโยบายการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง โดยรัฐควรเพิ่มบทบาทและส่งเสริมการพัฒนาแบบพึ่งตนเองให้มากขึ้น

6.1.3 ความร่วมมือและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก ทั้งองค์กรภาครัฐ องค์กรเอกชน องค์กรชุมชน องค์กรธุรกิจ และองค์กรวิชาการ ในด้านวิชาการเกี่ยวกับกิจกรรมหลักของเครือข่ายการเรียนรู้ ทรัพยากร เงินและหรือปัจจัยการผลิต

6.2 ปัจจัยภายในเครือข่ายการเรียนรู้

6.2.1 องค์ประกอบด้านชุมชน

6.2.1.1 สมาชิกของชุมชนและหรือสมาชิกของเครือข่าย มีผู้นำชุมชนที่มีความรู้ด้านวิชาการและการประกอบอาชีพหรือกิจกรรมหลักของชุมชนมีความสามารถในการเป็นผู้นำ และความสามารถในการจัดการเรียนรู้ในชุมชน มีสมาชิกกลุ่มเป็นผู้มีความรู้และมีคุณสมบัติในการทำงานเป็นกลุ่มทั้งผู้นำและสมาชิกกลุ่มมีความตระหนักในปัญหาของชุมชน

6.2.1.2 สภาพแวดล้อมของชุมชน ชุมชนมีองค์กรชุมชนต่าง ๆ และมีโครงการพัฒนาในชุมชน

6.2.1.3 ทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐาน ชุมชนมีความสามารถเกี่ยวกับแหล่งเงินทุน มีปัจจัยเบื้องต้นในการผลิต และมีไฟฟ้า ถนน เข้าถึงหมู่บ้าน

6.2.2 องค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้

6.2.2.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนมีผู้ที่มีความสามารถและความรู้เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ

6.2.2.2 วิทยาการสมัยใหม่ ชุมชนมีโอกาสและความสามารถในการรับวิทยาการสมัยใหม่ เพื่อนำมาประสมประสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

6.2.2.3 กิจกรรมการศึกษาออกโรงเรียน มีการจัดกิจกรรมการศึกษาออกโรงเรียน ด้านพื้นฐานการดำรงชีวิต เกี่ยวกับทักษะการเรียน การแก้ปัญหา ด้านข่าวสารข้อมูล

เกี่ยวกับข่าวสาร เหตุการณ์ประจำวัน และการประกอบอาชีพ ด้านพัฒนาทักษะและอาชีพ เกี่ยวกับความสามารถในการใช้เครื่องมือในการประกอบอาชีพ การจัดทำบัญชี

6.2.2.4 กระบวนการเรียนรู้ มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้ด้วยตนเอง กระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

6.2.3 องค์กรและการจัดการ

6.2.3.1 การบริหารองค์กรเครือข่าย มีการจัดองค์กรโครงสร้างโดยใช้เครือข่ายทางสังคม

6.2.3.2 การประสานเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่าย ทั้งองค์กรภาครัฐ องค์กรเอกชน องค์กรชุมชน องค์กรธุรกิจ และองค์กรวิชาการให้เกิดความร่วมมือและมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเรียนรู้

อภิปรายผล

จากข้อค้นพบการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน สามารถอภิปรายผลได้ตามหัวข้อ ดังต่อไปนี้

1. รูปแบบการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน
2. ความเป็นไปได้ของการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้
3. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน

1. รูปแบบการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน

1.1 ความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้เป็นเรื่องของกระบวนการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างคน กลุ่มคน หรือที่เรียกว่าองค์กร และแหล่งความรู้ต่าง ๆ ที่มีกระบวนการมีส่วนร่วม จนเกิดการเชื่อมโยงกัน ส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และมีพลังที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชน เครือข่ายที่มีความหมายแตกต่างจากกลุ่ม ซึ่งกลุ่มมีเอกลักษณ์เฉพาะ มีเป้าหมายเฉพาะของกลุ่ม ไม่ได้มุ่งหวังที่จะเชื่อมโยงกับองค์กรอื่น เพื่อการเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้จึงนับได้ว่าเป็นกระบวนการการเรียนรู้ที่จะเกิดอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้เครือข่ายการเรียนรู้ ยังมีความหมายสัมพันธ์กับการพึ่งตนเอง และการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ผู้ทรงคุณวุฒิได้กล่าวถึง เนื่องจากเครือข่ายการเรียนรู้เป็นพื้นฐานที่สำคัญและจำเป็นในการพึ่งตนเอง ในการแก้ปัญหาทุกคนและเป็นการพึ่งตนเองที่ยั่งยืน

กระบวนการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนจะต้องเลือกทางเลือกที่สอดคล้องกับกระบวนการของเครือข่ายการเรียนรู้ ดังที่บุญเลิศ มาแสง (2536 : 96) กล่าวว่า "กระบวนการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนเน้นการเรียนรู้แบบบูรณาการที่ผสมกลมกลืนไปกับวิถีชีวิตของผู้เรียน แต่ละคน แต่ละครอบครัว และแต่ละชุมชนทั้งในแง่ของเนื้อหาและวิธีการ โดยถือเอาสภาพของชุมชนเป็นเงื่อนไขหลักที่จะกำหนดแนวทางที่เหมาะสม โดยเน้นการเรียนรู้อย่างเป็นธรรมชาติ และตลอดชีวิตผู้เรียนจะได้รับความรู้ ข้อมูลข่าวสารจากแหล่งวิทยาการ และวิธีการที่หลากหลาย"

ดังนั้นกระบวนการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนที่เหมาะสม จึงเป็นวิธีการที่เหมาะสมกับการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ ที่จะก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นพลังในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน เพื่อนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนต่อไป

1.2.การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน

การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ประกอบด้วยส่วนประกอบสำคัญ 5 ส่วนคือ 1) เป้าหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ 2) สิ่งแวดล้อม 3) ปัจจัยนำเข้า 4) กระบวนการ และ 5) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้

1.2.1 เป้าหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ จากกรอบความคิดการวิจัย ได้ตั้งเป้าหมายของเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างเหมาะสม และเกิดความสมดุล ใน 5 ด้าน คือ

1) ด้านเทคโนโลยี-การปรับใช้ความรู้ มุ่งสู่การใช้ภูมิปัญญาของชุมชน ความสามารถของชุมชน การกลั่นกรองความรู้ เทคโนโลยีภายนอก ปรับใช้ให้เข้ากับภูมิปัญญาของ ชุมชน และสภาพของชุมชน

2) ด้านเศรษฐกิจ สร้างเศรษฐกิจชุมชน มุ่งพัฒนาการออมทุนของชุมชน ให้ชาวบ้านระดมทุนกันเองเป็นกองทุนหมู่บ้าน การพัฒนาธุรกิจของชุมชน มีการหมุนเวียนผลตอบแทนธุรกิจภายในชุมชน ความพอดีกับขีดความสามารถของการหารายได้ และการใช้จ่าย

3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ-อนุรักษ์ธรรมชาติของชุมชน การฟื้นฟู รักษา และเสริมสร้างความเป็นธรรมชาติของชุมชน

4) ด้านจิตใจ-เสริมสร้างความมีคุณธรรมของชุมชน คนในชุมชนยึดการประกอบความดี หลีกเลี่ยงอบายมุข การฟื้นฟู รักษา และเสริมสร้างความมีคุณธรรมของชุมชน

5) ด้านสังคมวัฒนธรรม-เสริมสร้างเอกลักษณ์และศักดิ์ศรีของชุมชน มุ่งสร้างความเชื่อมั่นของชุมชน สังคมภายนอกกับชุมชนเชื่อมโยงกันในฐานะอันมิตร การฟื้นฟู รักษา และเสริมสร้างความมีเอกลักษณ์ และศักดิ์ศรีของชุมชน

เป้าหมายของการพัฒนานี้ ต้องพิจารณาเป็นองค์รวม ตามที่ผู้ทรงคุณวุฒิ (2 เมษายน 2541) กล่าวไว้ว่า "ถ้าเราพูดเรื่องการพึ่งตนเองทางด้านเทคโนโลยี จะไม่มีความหมาย แต่เทคโนโลยีเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ เกี่ยวข้องกับจิตใจ เกี่ยวพันกันไปหมด" แต่การแยกไว้เพื่อให้การพิจารณาได้ครอบคลุมในทุกด้าน

เป้าหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ อีกประการหนึ่งเพื่อสร้างขีดความสามารถของชุมชนในกระบวนการ

1) สร้างความสมดุล ให้ผสมกลมกลืนระหว่างด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านจิตใจ และด้านสังคมวัฒนธรรม

2) สร้างความสามารถในการจัดการ ประกอบด้วย การวิเคราะห์ การวางแผน และการจัดระบบชุมชน โดยเฉพาะสาระการพึ่งตนเอง

3) สร้างเครือข่ายการทำงาน ประกอบด้วยสร้างความสัมพันธ์ของชุมชนกับองค์กรเครือข่าย

จากผลการสัมมนาของกลุ่มของผู้ทรงคุณวุฒิได้กล่าวถึงการพึ่งตนเองนั้นจะต้องพึ่งตนเองในแต่ละด้านว่า การพึ่งตนเองทางด้านเทคโนโลยี หมายถึงความสามารถแสวงหาเครื่องมือในการประกอบอาชีพทางเกษตร และหากสามารถใช้ภูมิปัญญาของชุมชนได้จะไม่พึ่งเทคโนโลยีภายนอกทั้งหมด การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในชุมชนเพื่อเป็นการช่วยเหลือกันด้านเงินทุนเป็นตัวอย่างของการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ การใช้และรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และการรักษาสิ่งแวดล้อม และเสริมสร้างคุณธรรมขึ้นในสังคม และชุมชนต้องอยู่กันอย่างมีศักดิ์ศรี ผู้ทรงคุณวุฒิยังได้กล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีความสำคัญในการพึ่งตนเองและต้องคำนึงถึงความสมดุลแต่ละด้าน การพึ่งพาภายนอกที่เหมาะสม รวมทั้งต้องมีการจัดการถ้าชุมชนมีปัญหาขึ้นมาแล้ว ชุมชนสามารถจัดการได้ การพึ่งตนเองเป็นการเรียนรู้โดยเอาฐานชีวิตตนเองเป็นตัวตั้ง เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับชีวิต ไม่จำเป็นต้องปฏิเสธเทคโนโลยีที่นำเข้า แต่ต้องรู้จักใช้ให้เหมาะสม

จะเห็นว่าผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่านได้กล่าวถึงการพึ่งตนเองเน้นในแต่ละด้าน หรือ บางท่านกล่าวถึงใน 2 - 3 ด้าน ภายในกรอบ 5 ด้านที่ผู้วิจัยเสนอ และกล่าวถึงเรื่องกระบวนการ สร้างขีดความสามารถ จึงสามารถยืนยันได้ว่าการพึ่งตนเองนั้นจะต้องมองเป็น องค์กรวม ซึ่งผสมผสานอยู่ด้วยกันจากสาระสำคัญ 5 ด้าน คือ ด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากร ธรรมชาติ ด้านจิตใจ และด้านสังคมวัฒนธรรม และต้องมีกระบวนการสร้างขีดความสามารถ ของชุมชนในการสร้างภาวะสมดุล การจัดการ และความสัมพันธ์ในชุมชนกับนอกชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับประเทศ รัสเซีย (2540, 4) กล่าวไว้ว่า เศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเอง และความเข้มแข็งของ ฐานล่างนี้ เป็นเศรษฐกิจแบบบูรณาการ คือมีการเชื่อมโยงระหว่าง เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมืองพร้อมกันไปในตัว เศรษฐกิจแบบนี้จะทำให้เกิดความเป็นปึก กล้วยกลับมา ครอบคลุมรอบชุมชน ชุมชนเข้มแข็ง มีการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรม พร้อม ๆ กับ ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาจิตใจ

1.2.2 สิ่งแวดล้อม (Environment) การพิจารณาสิ่งแวดล้อมของเครือข่าย การเรียนรู้ซึ่งได้แก่ ลักษณะชุมชน และกลุ่มในชุมชนนั้น ผู้ทรงคุณวุฒิได้มองว่า ลักษณะ ชุมชน และกลุ่มในชุมชน เป็นองค์ประกอบที่มีอยู่แล้วในชุมชนเป็นตัวตั้งในการทำงาน การส่งเสริมเครือข่ายการเรียนรู้จะต้องเริ่มจากการทำความเข้าใจว่า ในชุมชนมีกิจกรรมอะไรเป็น กิจกรรมหลัก ถ้าเป็นเกษตรตัวตั้งคือเกษตร ต้องพิจารณาถึงกลุ่มและบุคคลในชุมชน ชุมชน มีพลัง มีระบบต่าง ๆ มีวิถีการดำเนินชีวิตอยู่แล้ว ไม่ใช่ว่างเปล่า แต่ละชุมชนมีศักยภาพ มีปัจจัย และเงื่อนไขที่มากน้อย และเหลื่อมล้ำกัน

ผู้วิจัยมีความเห็นสอดคล้องกับการพิจารณาสิ่งแวดล้อมในประเด็นดังกล่าวนี้ เป็นอย่างยิ่ง เพราะจากการศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้ทั้ง 3 กรณีศึกษา ได้พัฒนาขึ้นมาจากพลัง หรือศักยภาพของชุมชนเอง ดำเนินการ และจัดการในกิจกรรมหลักของชุมชน (community base) ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละชุมชน เมื่อสามารถเริ่มพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนด้วย จุดนี้ จะก่อให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนที่ยั่งยืน อยู่ได้

1.2.3 ปัจจัยนำเข้า (Input) จากข้อเสนอของผู้วิจัย ปัจจัยนำเข้าของ เครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน คือ ผู้นำชุมชน องค์กรและ โครงสร้าง และองค์กรเครือข่าย ผู้ทรงคุณวุฒิมีความเห็นเน้นหนักไปในส่วนของผู้นำชุมชน และ องค์กรเครือข่าย โดยเฉพาะของผู้นำชุมชน หรือแกนนำของชุมชนนั้น ควรมีคุณสมบัติเป็นผู้รู้ และ เข้าใจชุมชน มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ มีความสามารถในการบริหาร การจัดการ

กลุ่มชุมชนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ได้ ภาวะของผู้นำหรือแกนนำจะเป็นส่วนที่สำคัญในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้

ส่วนองค์กรเครือข่ายไม่ว่าจะเป็นองค์กรภาครัฐ องค์กรเอกชน องค์กรชุมชน องค์กรธุรกิจ และองค์กรวิชาการ จะเป็นหน่วยที่เข้ามาเป็นเครือข่ายทำให้เกิดการมีส่วนร่วมกับเครือข่ายการเรียนรู้ เนื่องจากมีองค์ความรู้เหลือล้นไม่เท่ากันในแต่ละเรื่อง จึงทำให้เกิดการไหลเท เชื่อมโยงองค์ความรู้เข้าด้วยกัน จะทำให้เครือข่ายการเรียนรู้อยู่ได้นาน ต้องอาศัยหลายองค์กรเครือข่ายพ่วงกันไว้เพื่อเกิดการช่วยเหลือกัน

ข้อเสนอของผู้ทรงคุณวุฒิได้เน้นที่ผู้นำ หรือแกนนำของชุมชน และองค์กรเครือข่าย ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอ ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าจากการศึกษากรณีศึกษาสามารถกล่าวได้ว่า หากมีการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนไประยะหนึ่ง จำเป็นต้องมีองค์กรและโครงสร้างของเครือข่ายการเรียนรู้ขึ้น โดยมีการกำหนดบทบาทและหน้าที่ขององค์กรขึ้นใหม่ หน่วยการจัดกระทำภายในเครือข่ายการเรียนรู้ขึ้น

อย่างไรก็ตามแม้ว่าโครงสร้าง องค์กรและปัจจัยต่าง ๆ จะมีความสำคัญต่อความสำเร็จของเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง แต่ทั้งหมดนี้ไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว สภาพแวดล้อมในชุมชนอย่างหนึ่งต้องอาศัยโครงสร้าง องค์กรและปัจจัยนำเข้าอย่างหนึ่งจึงจะมีโอกาสได้รับความสำเร็จเมื่อสภาพแวดล้อมของชุมชนแตกต่างกันออกไปจำเป็นจะต้องอาศัยโครงสร้าง องค์กรและปัจจัยนำเข้าที่แตกต่างกันออกไปด้วย

1.2.4 กระบวนการ (Process) จากข้อเสนอของผู้วิจัยเกี่ยวกับกระบวนการที่ประกอบด้วยมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่าย การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน และแนวทางการดำเนินงานนั้น ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอให้พิจารณาถึงการเชื่อมโยงการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่มีศักยภาพของตนเองอยู่แล้ว ชุมชนไม่ได้ว่างเปล่า การพัฒนาชุมชนจะต้องอยู่บนฐานของชุมชน ดำเนินการโดยชุมชน และเพื่อชุมชน โดยอาศัยปัจจัยนำเข้า ภาวะของผู้นำหรือแกนนำที่จะเชื่อมโยงกับการมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่ายในชุมชนในส่วนของกระบวนการที่สำคัญคือ การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน และแนวทางการดำเนินงานเครือข่ายการเรียนรู้ที่สามารถจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ปรับให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อม โดยเลือกปัจจัยนำเข้าส่งเสริมให้เกิดกระบวนการของเครือข่ายการเรียนรู้ที่เหมาะสม สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นองค์ประกอบที่สามารถจะสร้างเสริมลงไปเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ได้ ทั้งนี้จะต้องเป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่ง

การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน เป็นงานที่สอดคล้องนโยบายการศึกษาแห่งชาติ เพราะการพัฒนาในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 กล่าวว่า "จัดระบบเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสได้เรียนรู้อย่างกว้างขวางและต่อเนื่องตลอดชีวิต และมีแนวทางการจัดการศึกษาสำหรับการจัดเครือข่ายการเรียนรู้และบริการการศึกษาเพื่อป้องกัน ไขข้อหนึ่ง ดังนี้ ส่งเสริมให้ชุมชนจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการศึกษา การแสวงหาความรู้ข้อมูลข่าวสาร และการรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิทยาการอื่น ๆ ให้ชุมชนสามารถวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของตน เพื่อให้พัฒนาชุมชนได้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการนั้น และหาวิธีการต่าง ๆ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ระหว่างชุมชน" (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2535 : 23)

กระบวนการเรียนรู้ของเครือข่าย ประกอบด้วยขั้นตอน

- 1) ความตระหนักในปัญหา เมื่อทำความเข้าใจสภาพและเข้าใจว่าสิ่งใดเป็นปัญหาของชุมชน
- 2) การหาทางเลือกที่หลากหลาย เพื่อกำหนดทางเลือกต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหา
- 3) การเลือกทางเลือกที่เหมาะสม โดยการพิจารณาตัดสินใจเลือกทางเลือกที่เหมาะสมที่จะแก้ปัญหาของชุมชน
- 4) เรียนรู้ปฏิบัติการ เพื่อดำเนินการตามทางเลือก
- 5) การปรับปรุงแก้ไข โดยการรวบรวมข้อมูลและปรับปรุงแก้ไข
- 6) การประเมินผล เพื่อตัดสินผลการปฏิบัติการว่าบรรลุเป้าหมายหรือแก้ปัญหาของชุมชนหรือไม่

ขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่าย สอดคล้องกับแนวคิดของกรมการศึกษานอกโรงเรียนที่ยึดกระบวนการ "คิดเป็น" ได้ใช้เป็นแกนของการเรียนรู้ในแต่ละประเด็น กล่าวคือ ในกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนนั้น โดยทั่วไปจะเริ่มต้นที่ความพยายามในการแสวงหาทางออกหรือการแก้ไขปัญหา ซึ่งจะต้องเรียนรู้ที่จะค้นหาต้นเหตุของปัญหา เรียนรู้ที่จะคิดแก้ไข ปัญหา ใช้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับตัวของผู้นักแก้ปัญหาเอง และความสามารถเฉพาะตน ชุมชน ข้อมูลทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยและสนับสนุนต่อการแก้ปัญหารวมทั้งข้อมูลวิชาการ คือ

ตัวอย่างความรู้ที่จะใช้ในการแก้ไขปัญหานั้น ๆ การแสวงหาข้อมูลเพื่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าวอาจเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลมากพอที่จะตัดสินใจในการแก้ไขปัญหานั้นซึ่งจะทำให้บรรลุเป้าหมายคือ มีความสุข

2. ความเป็นไปได้ของการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้

ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านเห็นว่า การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน มีความเป็นไปได้ที่จะพัฒนาขึ้นตามความต้องการของชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชน

2.1 สิ่งแวดล้อมของชุมชน

สิ่งแวดล้อมของชุมชนจะเป็นประเด็นแรกของความเป็นไปได้ของการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียน เพราะชุมชนจะต้องเป็นผู้ตัดสินใจในการดำเนินชีวิตของชุมชนเอง เป็นผู้รับประโยชน์หรือรับความเสียหาย อันอาจจะเกิดขึ้นจากการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียน ฉะนั้นชุมชนจะเป็นผู้ตัดสินใจด้วยตนเองก่อน

นอกจากนี้ผู้นำหรือแกนนำในชุมชน จะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ ตัวอย่างเครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จมักเกิดขึ้นด้วยแรงขับเคลื่อนของผู้นำหรือแกนนำในชุมชน อาทิ การเกิดเครือข่ายเรียนรู้กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปียงด้วยความสามารถในการเรียนรู้ของนายอัมพร ดวงปาน ซึ่งเป็นผู้นำในชุมชน เครือข่ายเรียนรู้กลุ่มสังฆะออมทรัพย์พระสุบิน ปณิโต เกิดขึ้นจากพระสุบิน ปณิโต เครือข่ายการเรียนรู้โรงเรียนชุมชนอีสานใต้ เกิดจากครูบาทิณันท์ ปรัชญพฤกษ์ ผู้ใหญ่ผาย สร้อยสระกลาง และพ่อคำเตื่องภาสี ผู้นำทั้งหมดเป็นผู้นำในชุมชน

2.2 ตัวอย่างเครือข่ายการเรียนรู้

ตัวอย่างเครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จจะเป็นบทเรียนให้กับชุมชนที่ประสงค์จะพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ สามารถมีโอกาสมพบปะ แลกเปลี่ยน เรียนรู้ด้วยวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน กรณีเครือข่ายเรียนรู้กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปียงเกิดขึ้นจากการเรียนรู้กลุ่มออมทรัพย์ที่ใกล้เคียงกับชุมชนด้วยประการหนึ่ง แต่หากไม่มีตัวอย่างเครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จให้ศึกษา องค์กรเครือข่ายจะต้องมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ให้เข้มข้นและ

ร่วมมือกับชุมชนอย่างใกล้ชิด กรณีของเครือข่ายการเรียนรู้กลุ่มบึงชุมชนได้รับความช่วยเหลือจาก บริษัทบางจาก เครือข่ายการเรียนรู้กลุ่มยุวเกษตรกรเกษตรพัฒนาได้รับความช่วยเหลือจากกรมส่งเสริมการเกษตรและกรมการศึกษานอกโรงเรียน องค์ประกอบเหล่านี้จะทำให้มีความเป็นไปได้ ในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียน

2.3 องค์การเครือข่ายและการมีส่วนร่วม

องค์การเครือข่ายจะเป็นเพื่อนคู่คิด คู่ทำที่สำคัญในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียน องค์การยูเนสโก (2537) ได้กล่าวไว้ในหนังสือการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตว่าการดำเนินการให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้นั้นจะต้องมียุทธศาสตร์คือ

- 1) การมีส่วนร่วมเพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและเข้าร่วมในการพัฒนา
- 2) การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน
- 3) การเชื่อมโยงกระบวนการและวิถีชีวิตกับรูปแบบที่มีการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดความประสานกลมกลืนกันในชีวิต

4) การปฏิบัติที่ต้องเป็นไปอย่างจริงจัง

ฉะนั้นจะเห็นว่าองค์การเครือข่ายจะมีส่วนร่วม มีการกำหนดเป้าหมาย การเชื่อมโยงและลงมือปฏิบัติจะมีความเป็นไปได้ในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียน

2.4 นโยบายของรัฐ

การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน มีความเป็นไปได้ในการจัดสร้างขึ้นในชุมชน โดยกรมการศึกษานอกโรงเรียนควรมีบทบาทที่สำคัญ ในการดำเนินงาน ซึ่งผลการวิเคราะห์กรณีศึกษา พบว่า กิจกรรมและกระบวนการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน มีกิจกรรมด้านพัฒนาข่าวสารข้อมูลและด้านพัฒนาทักษะและอาชีพ และตามภารกิจของกรมการศึกษานอกโรงเรียน (รุ่ง แก้วแดง 2538 :คำนำ) มีภารกิจหลักบางประการที่กำหนดไว้ คือ

- 1) การปรับปรุงโครงสร้างการบริหารของกรมการศึกษานอกโรงเรียนให้สอดคล้องกับหน้าที่ ความรับผิดชอบ เกิดประสิทธิภาพในการบริการ จัดการ มีหน่วยงานที่เชื่อมโยงสู่ชุมชนและกลุ่มเป้าหมายอย่างทั่วถึง มีการเสริมสมรรถนะของหน่วยปฏิบัติในพื้นที่ให้เข้มแข็งเพื่อรองรับการกระจายอำนาจจากฝ่ายอำนวยการสู่ฝ่ายปฏิบัติการ จากส่วนกลางสู่ส่วนภูมิภาค และจากหน่วยงานของรัฐสู่องค์กรชุมชนและองค์กรคณะบุคคล

2) การส่งเสริมเครือข่ายงานการศึกษาออกโรงเรียนเพื่อกระตุ้นส่งเสริม สนับสนุน และประสานงานให้เกิดการรวมพลังในชาติในการจัดการศึกษาออกโรงเรียน

จากภารกิจหลักดังกล่าว กรมการศึกษานอกโรงเรียนมีโครงการหลายโครงการเพื่อตอบสนองภารกิจดังกล่าว อาทิ การจัดการศึกษาตามหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (หลักสูตร ปอ.) ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โครงการดังกล่าวเป็นโครงการที่เกิดขึ้นจากภาครัฐคือกรมการศึกษานอกโรงเรียน มีลักษณะการพัฒนาจากเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง มากกว่าที่จะเกิดจากความต้องการของเบื้องล่างอย่างแท้จริง และเน้นที่การจัดในลักษณะของเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน แต่สำหรับโครงการวิจัยและพัฒนา เช่นโครงการเดลซีไลฟ์ ซึ่งองค์การยูเนสโก (2537 : 39 - 40) ได้สรุปโครงการเดลซีไลฟ์ไว้ว่า การสอดแทรกกระบวนการศึกษาหรือโปรแกรมการเรียนรู้ไม่ใช่เพียงด้านการศึกษาและข้อมูลเท่านั้น แต่จะเป็นเรื่องที่ปรับปรุงคุณภาพชีวิต เป็นการศึกษาในมุมมองกว้าง ซึ่งครอบคลุมชีวิตทั้งหมดในชุมชนและรวมถึงทุกด้านหรือทุกแง่มุมของการดำเนินชีวิต โปรแกรมการเรียนรู้เน้นให้กลุ่มการเรียนรู้กลุ่มเล็ก ๆ ในละแวกบ้านหรือคณะกรรมการหมู่บ้าน แสวงหาทักษะในการแก้ปัญหาโดยการใช้โปรแกรมการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญ ทั้งนี้เพราะเป็นการเสริมสร้างความรู้ (knowledge) ทักษะ (skill) และเจตคติ (attitude) ในการเพิ่มศักยภาพตนเอง ซึ่งประชาชนจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับความต้องการทางสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพและสังคม และโครงการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาชนบทแบบผสมผสานระหว่างการศึกษาในโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียน และหน่วยงานอื่นในภาคใต้ (ค.ศ.ต.) ซึ่งผลการวิจัยเกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนาชนบท ชาวบ้านสามารถคิด ตัดสินใจ และดำเนินการด้วยตนเองและทำให้อย่างดี เกิดการพัฒนาที่สามารถจะนำไปสู่ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ (สมศักดิ์ บุญวิโรจน์ และโกศล ชูช่วย, 2538 : 72-73)

แต่โครงการวิจัยและพัฒนานี้ หลังจากได้มีการทดลองแล้วมีการขยายโครงการไปในพื้นที่อื่น ๆ และหลังจากเสร็จสิ้นโครงการแล้ว ได้มีการขยายความคิดไปสู่การกระบวนการศึกษานอกโรงเรียนในลักษณะอื่นบ้าง

ซึ่งสามารถสรุปได้ว่ากรมการศึกษานอกโรงเรียนควรมีบทบาทในการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษาออกโรงเรียน และการยึดเป้าหมายการพึ่งตนเองน่าจะเป็นเรื่องที่ต้องและเหมาะสม เพราะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในชุมชนเพื่อเสริมการพัฒนา

ให้มากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดและทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ในการพัฒนาและส่งเสริมเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อการพัฒนาศักยภาพและการพึ่งตนเองของครอบครัวและชุมชน อันจะเป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดการศึกษาที่สำคัญ ยิ่งกว่านั้นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 78 ระบุไว้ว่ารัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเอง และตัดสินใจในกิจการของท้องถิ่นได้เองพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น และระบบสาธารณูปการ

แนวทางในการพัฒนาเครือข่ายการศึกษานอกโรงเรียนที่ได้จากบทเรียนจากทั้ง 3 กรณีศึกษา คือการดำเนินงาน เมื่อผู้วิจัยได้จัดหมวดหมู่ของแนวทางการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้สามารถจัดได้เป็นที่อาศัยกลไกต่าง ๆ ที่ทำให้เครือข่ายการศึกษานอกโรงเรียนเกิดขึ้น ขยายตัวพัฒนาและดำรงอยู่ได้ ได้แก่ (1) แนวทางแก้ปัญหา ประกอบด้วย การยึดคน ยึดกลุ่มคนเป็นศูนย์กลาง การให้ชุมชนเป็นเจ้าของ เริ่มทำงานจากงานเล็กไปสู่งานใหญ่ การใช้กระบวนการกลุ่ม และการทำให้การทำงานสะดวกและง่าย (2) แนวทางการเรียนรู้ประกอบด้วยการใช้ความรู้จากการศึกษานอกโรงเรียนบูรณาการเข้ากับการศึกษาในระบบโรงเรียนและการเรียนรู้ตามอัธยาศัยเพื่อแสวงหาความรู้ใหม่ และการประยุกต์บูรณาการดังกล่าวไปสู่การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ (3) แนวทางขจัดความขัดแย้งประกอบด้วย ความยืดหยุ่น และการกระจายอำนาจ และ (4) แนวทางอยู่ร่วมกันประกอบด้วยความโปร่งใส ความเชื่อถือและศรัทธาต่อกัน การไม่คบหาอบายมุข และการให้คำตอบแทนกรรมการในกรณีกลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปียง และกลุ่มบึงชุมชน สหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์

3. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน สามารถแบ่งเป็นปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายในเครือข่ายการเรียนรู้ดังนี้

3.1 ปัจจัยภายนอกเครือข่ายการเรียนรู้

3.1.1 การเผยแพร่แนวคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา องค์ภายนอกชุมชนมีการเผยแพร่แนวคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา อาทิ การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประชาคมตำบล

3.1.2 การให้ความสำคัญและความต่อเนื่องของรัฐต่อนโยบายการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง

3.1.3 ความร่วมมือและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชน ในด้านวิชาการเกี่ยวกับกิจกรรมหลักของเครือข่ายการเรียนรู้และทรัพยากร

3.2 ปัจจัยภายในเครือข่ายการเรียนรู้

3.2.1 องค์ประกอบด้านชุมชน มีผู้นำชุมชน สมาชิกกลุ่มมีความตระหนักในปัญหาของชุมชน รู้จักการทำงานเป็นกลุ่มเพื่อจัดการเรียนรู้ในชุมชน สภาพแวดล้อมของชุมชนมีองค์กรชุมชนต่าง ๆ และโครงการพัฒนา มีทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐานเพื่อเป็นฐานในการพัฒนา

3.2.2 องค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้มีการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่เพื่อการเรียนรู้ มีการจัดกิจกรรมการศึกษาออกโรงเรียนด้านพื้นฐานการดำรงชีวิต ด้านข่าวสารข้อมูลและด้านพัฒนาทักษะและอาชีพ ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

3.2.3 องค์กรและการจัดการ มีองค์กรของชุมชนโดยใช้เครือข่ายทางสังคม การประสานเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่ายเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเรียนรู้

จะเห็นว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษาออกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน มีทั้งปัจจัยภายนอกเครือข่ายการเรียนรู้ และปัจจัยภายในเครือข่ายการเรียนรู้ ที่สอดคล้องกับงานวิจัยของ ปรวณี หมอนทองแดง (2534) และงานวิจัยดังกล่าวยังพบว่า ปัจจัยภายในไม่สามารถทำงานประสานเชื่อมโยงกันได้เลย ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกเข้ามาจัดระบบและแก้ปัญหาของชุมชน ส่วนงานวิจัยของวิมลลักษณ์ ชูชาติ (2540) พบว่าปัจจัยการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ป่าชุมชน ได้แก่ ผู้นำที่ได้รับความศรัทธาและมีความมุ่งมั่นในการแก้ปัญหาชุมชน การสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชน การประสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่ และกระบวนการเรียนรู้ที่มีปฏิสัมพันธ์

ดังนั้นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษาออกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ควรคำนึงถึงการเชื่อมโยงกันระหว่างปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อเป็นการเสริมแรงกันให้เกิดการจัดกิจกรรมการศึกษาออกโรงเรียนในเครือข่ายการเรียนรู้ และปัจจัยภายในเครือข่ายการเรียนรู้ นั้น ความสามารถของผู้นำชุมชนที่พบเช่นเดียวกับงานวิจัยของ วิมลลักษณ์ ชูชาติ น่าจะเป็นปัจจัยภายในที่สำคัญปัจจัยหนึ่ง ในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษาออกโรงเรียน

ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยงานที่มีบทบาทและหน้าที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ของชุมชน การพัฒนาชุมชน อาทิ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงมหาดไทย สมควรจัดสัมมนาร่วมกันเพื่อหาแนวทางในการประสานนโยบายและแผนงาน ร่วมกันในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษาออกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน เพื่อให้เกิดแนวคิดที่ชัดเจน แต่ละหน่วยงานมีศักยภาพและพลังที่จะมีส่วนร่วมในด้านใด หลังจากนั้นจึงทำแผนในระดับมหภาค (macro planning)

2. หน่วยงานที่มีบทบาทและหน้าที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ของชุมชน และการพัฒนาชุมชน ควรจะหาวิธีการทำงานร่วมกันให้มากขึ้น อาทิ กรมส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมการพัฒนาชุมชน กรมอนามัย สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กรมการศาสนา กรมการศึกษานอกโรงเรียน องค์การเอกชน องค์การธุรกิจ องค์การวิชาการ จัดการศึกษาให้ชุมชนมากขึ้น โดยยึดชุมชนเป็นฐาน (community base) เพื่อพัฒนาเครือข่ายการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน เพราะแต่ละหน่วยงานมีความพร้อม ศักยภาพในแต่ละอย่างที่แตกต่างกัน จะทำให้การให้การศึกษแก่ชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาในองค์กรรวมได้ดียิ่งขึ้น

3. หน่วยงานของกรมการศึกษานอกโรงเรียนในพื้นที่ อาทิ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดน ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษาจังหวัด ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนให้มากขึ้น และสามารถนำ "การพัฒนาเครือข่ายการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน" ปรับใช้ให้เหมาะสม (tailor made) กับชุมชนแต่ละชุมชนได้

4. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน อาทิ กรมการศึกษานอกโรงเรียน กรมการพัฒนาชุมชน ควรจัดทำประมวลประสบการณ์ความสำเร็จของเครือข่ายการเรียนรู้ จัดแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ อาทิ การออมทรัพย์ วนเกษตร การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเผยแพร่ให้กับชุมชนต่าง ๆ เพื่อนำไปเป็นกรณีตัวอย่างและปรับใช้ให้เหมาะสมกับชุมชนของตนได้ นอกจากนี้ยังสามารถนำประมวลประสบการณ์เหล่านี้สอดแทรกในกระบวนการจัดการศึกษา โดยเฉพาะการศึกษานอกโรงเรียน ตามมิติการเรียนรู้ทั้ง 3 มิติ คือ ด้านพื้นฐานการดำรงชีวิต ด้านพัฒนาข่าวสารข้อมูล และด้านพัฒนาทักษะและอาชีพ